

TRABZON'UN İLK ANIT FOTOĞRAFLARININ DEĞERİ*

Haşim KARPUZ**

ÖZ

Trabzon Türkiye'nin Doğu Karadeniz Bölgesi'nde yer alan önemli tarihi şehirlerden birisidir. Şehirde Bizans ve Osmanlı dönemlerine ait çok sayıda tarihi eser bulunmaktadır. Bir liman şehri olması dolayısıyla da yeniliklere her zaman açık olmuştur. Trabzon'da ilk fotoğrafhaneler 19. yüzyılın sonlarında kurulmuştur. Bunların en önemlilerinden biri Kakuli Kardeşler (Cacouli Freres) Fotoğrafhanesi olup çektiği Trabzon anıtları fotoğrafları Yıldız Sarayı'nda bir albüm halinde korunmuştur. Bu ilk görüntüler şehrin genel görünüşlerini, surlarını, limanı ve önemli anıtları kapsamaktadır. Bunlar, bizzat tarihi belge olarak önem taşımalarına rağmen anıtların özgün hallerini ortaya koyması bakımından da bir çeşit sanat belgeleridir. Eski kent dokularını, yapıları restore ederken tarihi belge olarak fotoğraftan yaygın bir şekilde yararlanılmaktadır. Bu makalede, yaşanan değişim, yapıların sanat değeri ve fotoğrafların tarihi değerleri üzerinde durulacaktır.

Anahtar Sözcükler: Trabzon, Fotoğraf, Trabzon Fotoğraf Tarihi, Bizans, Osmanlı.

THE IMPORTANTANCE OF THE PHOTOGRAPHS OF THE FIRST MONUMENTS IN TRABZON

ABSTRACT

Trabzon is one of the most important historical cities, situated in the eastern Black Sea region, Turkey. There are numerous historical monuments from the Byzantine and Ottoman periods of the city. Since the city is also a port destination, it has always been open to innovation and changes. The first photograph houses in Trabzon were established in the late 19th century. One of the most important

---

* Bu makale, 19-21 Eylül 2011'de Paris'te düzenlenen 14. Uluslararası Türk Sanatı Kongresi'nde bildiri olarak sunulmuştur.

** Prof. Dr., Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, KONYA. hkarpuz@selcuk.edu.tr

of these photograph jouses belonged to Kakuli Brothers (Cacouli Freres: Kakuli Kardeşler Fotoğrafhanesi). They photographed Trabzon's monuments of the time and these photos took place in a photo album in Yıldız Palace. This is the first public appearance of images of the city, walls, port and important monuments. These documents are not only valuable regarding the history of art they also bear significance to demonstrate the uniqueness and originality of the monuments. These photos are widely taken as reference in the process of restoration of the monuments. This article will examine the change in the urban fabric throughout history, the artistic value of the monuments and historical value the photographs.

Keywords: Trabzon, photography, Trabzon History of Photography, Byzantine, Ottoman, Urban Fabric.

1-Giriş

Trabzon Türkiye'nin Doğu Karadeniz bölgesinin en eski ve en güzel şehirlerinden birisidir. Şehrin ilk kuruluşu M.Ö. 2000 yılına kadar iner. M.Ö. 7. yüzyılda Miletoslu Kolonistler şehri tahkim ve bugünkü şehrin temellerini atmışlardır. Daha sonra şehir Perslerin, Pontus devletinin, Romalıların, Bizans-Kommenosların hakimiyetine girdi. 1461 yılında Fatih Sultan Mehmet tarafından fethedilerek Osmanlı topraklarına katıldı. Şehirde, Bizans dönemi ve Osmanlı dönemine ait çok sayıda anıt bulunmaktadır. Şehrin İpek Yolu'nun Karadeniz'e ulaştığı önemli bir liman olması her zaman yenilik ve buluşlara erken kavuşmasına yol açmıştır ki bu bakımdan fotoğrafın buluşundan kısa bir süre sonra Trabzon ve anıt fotoğraflarının çekildiğini görüyoruz.

Bu bildiride Trabzon'a fotoğrafın gelişinden sonra çekilen ilk anıt fotoğraflarının değeri üzerinde durulmaya çalışılacaktır. Kent dokusu, anıtların çevresi ve fiziki durumları saptanmaya çalışılacaktır.

1. 15. Yüzyıldan bu yana Trabzon'a yerli ve yabancı birçok seyyah ve bilgin gelmiştir. Bunlar eserlerinde Trabzon'a geniş yer vermişlerdir. Bu seyyah ve araştırmacıların bazıları şöyle sıralanabilir. Claviyo (1404), J. Bordier (1604-1612), Evliya Çelebi (1640), Tavernier (1692), Tournefort (1717), M. Bijişkyan (1817-18), Fallmerayer (1845), C. Texier (1862), Th. Deyrolle (1869) (*Foto:1*) ve H.F.B. Lynch (1901). Bunlar değişik konularla alâkalanmış, eserlerinde ilginç ve önemli bilgiler vermişlerdir. 19. yüzyılın sonuna doğru fotoğraf yaygınlaşmaya kadar ki dönemde bu yazarların eserlerinin bir kısmı değerli gravürlerle süslenmiştir. Trabzon'a ait ilk fotoğrafları bazı seyyah ve araştırmacıların eserlerinde bulmamız da mümkündür.

2. Trabzon Doğu Karadeniz Bölgesi'ni orta kesiminde denizden tatlı bir meyille yükselen parçalı bir kıyı üzerinde kurulmuştur. Şehrin kurulduğu alan

Değirmendere'den Ayasofya Mahallesi'ne kadar uzanmaktadır. Bu alan içerisinde şehir deniz kenarından teraslar halinde yükselmektedir. Esas tarihi doku Kuzgundere ile İmaret dereleri arasında yer almaktadır.

2-Trabzon Fotoğraf Tarihinin İlk Yılları

Fotoğrafın keşfinden önce, şehrin genel görünüşü ile bazı önemli anıtların gravürlerinin çizildiğini, resimlerinin yapıldığını biliyoruz. Şehri ziyaret eden seyyahlar Semavi Eyice,¹ bu seyyahların çizdiği gravür ve resimler Candan Nemlioğlu tarafından topluca değerlendirilmiştir.²

Trabzon'da ilk fotoğrafları, şehri ve bölgeyi değişik amaçlarla gezen batılı araştırmacıların çektiğini biliyoruz. Eserlerinde fotoğraf kullanan birçok araştırmacı bulunuyor. Bunların başında Ch. Texier, H.F.B. Lynch gelmektedir.

Trabzon'da ilk fotoğrafhanenin 1868 yılında Armakof adlı bir Gürcü fotoğrafçı tarafından açıldığı belirtilir.³ Dimitri Jermakov (1846-1916) (*Foto 1*) Tiflis'te doğdu. Askeri okulun topografya bölümünde okudu, fotoğraf çekmeye başladı. 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'na fotoğrafçı olarak katıldı. Tarihi şehirlerde, kazılarda fotoğraf çekti. Tiflis'te stüdyo kurdu. Trabzon'da stüdyo kurmuş olması zayıf bir ihtimaldir. 1860'lı yıllarda çektiği bazı Trabzon fotoğrafları Gürcistan Milli Müzesi web sitesinde izlenebilir (*Foto 21*). İlk fotoğrafhaneler hakkında fazla bilgimiz bulunmamaktadır. Atilla Bölükbaşı'nın arşivinde bulunan bazı fotoğraflardan, yeni stüdyoların varlığını öğreniyoruz. Bunlardan birisi Jean Cazarides⁴ Fotoğrafhanesi'dir (1875). (*Foto 2-3*). Diğer bir fotoğrafhaneye ise K. E. Kakoyah'tır (1898) (*Foto 4-5*).⁵

1-Kakuli Kardeşler (Foto:6-7): Trabzon'un ilk ve en büyük fotoğraf stüdyosunu Kakuli (Cacouli) (Freres) Kardeşler kurmuştur. Uzunsokak'ta bulunan bu stüdyoda yüze yakın genel şehir görüntüleri ve yapı fotoğrafı çekilmiş, bir kartpostal serisi hazırlanmıştır. Ayrıca Trabzon için en değerli fotoğraf koleksiyonunu oluşturan Yıldız Sarayı Albümü de bu kardeşler tarafından hazırlanmıştır. Bu albüm Sultan II. Abdülhamit için özel olarak hazırlanmış ve 1885-1890 yılları arasında çekilmiş 67 fotoğrafı kapsamak-

¹ Semavi Eyice, "Trabzon", *TTOKB*, S: 25/304, İstanbul 1970.

² Candan Nemlioğlu, *Görsel Belgelerde Trabzon*, İstanbul 2005.

³ Murat Uraz, "Trabzon'da Kültür Hayatı", *Hamsi*, TLYC, İstanbul 1957, s. 20; M. Reşat Sümerkan, "Trabzon'da Fotoğrafçılık", *Kıyı*, Y: 3, S: 28, Trabzon 1988, s.12.

⁴ Kartpostalın arka yüzünde Osmanlı alfabesiyle *Yvannis Lazaridis* yazılı olmasına rağmen, aynı yerde Latin harfleriyle "Jean Cazarides" olarak yazılmıştır. Aynı kartpostalın ön yüzünde, sağ altta Yunanca alfabeyle yazılı olan ΑΑΖΑΡΙΔΙΣ kelimesinin Latince karşılığı da *Lazaridis*'tir. Olmasında, Dolayısıyla sözkonusu şahsın hem Osmanlı alfabesi hem de Yunan alfabesiyle yazılışı olan *Lazaridis*'in doğru olduğunu düşündürmektedir. Kartpostalda Latin alfabesiyle *Cazarides* olarak yazılmasının ise o dönemde kartpostalın baskısının Fransa'da yapılmasından kaynaklandığı düşündürmektedir.

⁵ Katkılarından dolayı Atilla Bölükbaşı'na teşekkür ederim.

tadır.⁶ Bu albümdeki fotoğraflar daha sonra muhtelif kişilerce kartpostal olarak basılmıştır. Kompozisyon bakımından gayet başarılı fotoğraflardır.

2-*Haçik Çolakyan (Hatchik Tcholakian) (Foto:8)*: Bu stüdyoda hem insan fotoğrafı çekildiğini, hem de kartpostal yayını yapıldığını biliyoruz. Sümerkan, birkaç stüdyo fotoğrafını yayınlamıştır.⁷ Ayrıca aynı stüdyo kaynaklı üç kartpostal yayımlanmıştır. Bunlar Souvenir de Trebizonde başlığında Güzelsaray (Kanita), Maşatlık ve Çömlekçi, Liman ve çevresini kapsamaktadır.⁸

3-*Osman Nuri Eyüpoğlu*: Daha çok Kakuli Kardeşlerin fotoğraflarını kartpostal olarak yayınlamıştır. Yayınladığı kartpostallarında (Editör O.Nuri, Trebizonde No.) diye ismi yazılıdır. 1881 Maçka doğumlu olan O. Nuri daha çok gazete yayıncılığı yaptı.⁹

4-*Kitabî Hamdi Başman (Foto:9)*: Trabzon'da fotoğraf malzemeleri satış dükkânı ve stüdyo kurup kartpostal yayıncılığı yaptı. Alimünit fotoğraf makinaları yaptırıp sattı, oğlu Hamdi Başman 1924 yılında "Fotoğrafçılık", Fotoğrafçılığı öğretme yolunda meraklılarına tam bilgi veren rehber kitap yayınladı. Ayrıca yayınevi kurup sözlükler, okul kitapları yayınlamıştır. Kartpostal ve fotokart yayıncılığını oğulları devam ettirmiştir.¹⁰

5-*Theodore Stylianides, Max Fruchtermann* gibi editörler de Trabzon kartpostalları çoğaltmışlardır.

3-Fotoğrafları İlk Çekilen Anıtlar

A-Bizans Dönemi Yapıları

1-*Surlar (Foto:10)*: En eski evreleri Roma dönemine kadar inen surların daha çok iç kale ve Ortahisar doğudan ve batıdan görüntülenmiştir. Bazı fotoğraflarda Aşağıhisar ve Hadrian Limanı (Moloz Tabya) görünmektedir.

2-*Trabzon Komnen Sarayı*: Bugünkü kalıntıları 12-13. yüzyıla tarihlenen sarayın toplantı salonu görülmektedir. Arka planda Hatuniye Camii görülüyor (Editör: O. Nuri).

3-*Tabakhane Köprüsü*: Ortahisar'ı batı kent bölümüne bağlar. Bugünkü köprüde Roma ve sonrası izler görülür (Yıldız Sarayı Albümü).

4-*Zağnos Paşa Köprüsü*: Tarihi kentin batısında İmaret Deresi üzerinde yer alır (Yıldız Sarayı). Bu köprü de Roma dönemi izleri taşıyor.

5-*Değirmendere*: 1891 yılında Nemlizedeler tarafından yaptırılmış dört gözlü bir köprüdür.

6-*Fatih Camii (Panaghia Chrysokephalos) (Foto:11)*: Yapılışı 914 yılına kadar inen Yunan haçı planlıdır. Fatih'ten sonra camiye çevrilmiştir

⁶ Haşim Karpuz, *Eski Trabzon Fotoğraf Sergisi*, Trabzon 1983, s. 4.

⁷ Sümerkan, *a.g.m.*, s.13.

⁸ Anonim, *Trabzon 1890-1920-Zigana 1997*, İstanbul 1977.

⁹ Mehmet Akif Bal, *Trabzonlu Ünlü Simalar*, İstanbul 2007, s. 321-322.

¹⁰ Önder Küçükerman, *Kitabi Hamdi Efendi ve Trabzon*, İstanbul 2014, s. 107-145.

(Yıldız Sarayı).

7-Yeni Cuma Camisi (St. Eugenios) (Foto:12): 1291 yılında yapılmış, merkezi haç planlı bir yapıdır. Bütün albüm ve kartpostal serilerinde yer almıştır.

8-Ayasofya (St. Sophia) (Foto:13): I. Manuel zamanında 1250-60 yıllarında yaptırılmış. 1585'te camiye çevrilmiş olup günümüzde müze/cami olarak kullanılmaktadır. En eski fotoğraflarını Ch. Texier yayınlamıştır. Bütün albümlerde ve kartpostal serisinde yer alır.

9-Kudreddin Camisi (St. Philip) (Foto:14): Arafilboyu Çömlekçi Mahallesi'ndedir. Tek nefli bir yapıdır. 14. yüzyılın başlarına tarihlenmektedir.

10-St. Gregory (Metropolithane Kilisesi) (Foto:15): Eski Rum Lisesi'nin (Öğretmen Okulu) doğusundaydı. 1863 yılında yapılmış, günümüze gelmemiştir.

11-Manastırlar (Foto:16-17): Trabzon'da Bizans- Komnen dönemine ait manastırlardan Kızlar Manastırı (Theokephastos) (1349-1390), Kaymaklı Manastırı (1424), Sümela Manastırı (1349-1390), Kuştu ve Vazelon Manastırları Kakuli Kardeşler tarafından ilk fotoğraflanan yapılar arasında yer almaktadır.

B-Osmanlı Dönemi Eserleri

1-Kent Dokusu (Foto:18-19): Boztepe'den, denizden ve genel olarak çekilen ilk fotoğraflarda Trabzon'un 19. yüzyılın sonlarındaki durumunu görmekteyiz. Merkezde ibadet yapıları, kamu binaları, iki veya üç katlı dükkanlar, düzenli caddeler yer almaktadır. Mahallelerde geleneksel bahçeler içinde iki katlı, geniş saçaklı, kiremit kaplı Trabzon evleri, denize dik, nadiren paralel sokaklar üzerinde yer alırlar.

2-Surlar (Trabzon Surları): Osmanlı döneminde "İç Kale Hisarı" denen bölümün doğudan görünüşü. Kanuni dönemine ait Mirza Mehmet Bey'in 1542 yılında surları onarttığına dair kitabe bu bölümdedir. Tabii bu surların büyük bir kısmı yok olmuş, bir kısmı üzerine yapılan evler tarafından kapanmış durumdadır.

3-Hatuniye Camii (Foto:20): Kentteki en eski ve en güzel Türk devri yapılarından birisidir. 1514 yılında yapımı tamamlanmıştır. Caminin sağında görülen yapı imaret solunda görülen ise medresedir. Caminin avlusundaki türbe Yusuf ve Asım Paşalara ait olup yıktırılmıştır. Bu külliyyeden günümüze sadece cami ve türbe kalmıştır.

4-İskender Paşa Camii (Foto:21-22): 1529 tarihli caminin avlusunda medresesi vardı.

5-Musa Paşa Camii: Yıldız Sarayı Albümü'nde yer alan kubbeli tipik bir Osmanlı camisidir (1668).

6-Çarşı-Camii: Hazine Darzade Osman Paşa tarafından 1839'da yaptırılmış, altı istinatlı bir camidir (Yıldız Sarayı Albümü).

7-Tabakhane Camii: Günümüzde yenilenen çatılı bir Osmanlı camisiydi. (1650).

8-Pazarkapı Camii: 1563 yılında tüccar Kazım Çelebi tarafından inşa edilmiş, enlemesine planlı, çatılı camilerden birisiydi, yenilenmiştir.

9-Tavanlı Camii: 1874 yılında yaptırılmış çatılı bir camidir. Bu ve bunlar gibi başka camilere Yıldız Sarayı albümlerinde yer verilmiştir.

10-Ticaret Yapıları: Yıldız Sarayı Albümünde sadece Trabzon Bedesteni kısmen görünür. Diğer tarihi hanlara yer verilmemiştir.

11-Su Yapıları: Hamamlara yer verilmemiştir. Sadece bugün Zağnos Paşa burcuna monte edilen Taksim'deki Abdullah Paşa Çeşmesi kartpostalarda görülür. Kavak Meydanı'ndaki şadırvan genel fotoğraflarda ve kartpostallarda yer alır.

12-Evler- Köşkler: Genel görünümde evler ve detayları izlenebilmektedir. Ancak Kostaki'nin şehirdeki Konağı (Trabzon Müzesi) renkli bir kartpostalda yer almaktadır.

13-Trabzon Lisesi: Kamu binaları içinde önemli bir yeri bulunan yapı 1877'de inşa ettirilmiştir.

Bu anıtların yanı sıra kamu binaları, liman (*Foto:23*), Pazarkapı Camii (*Foto:24*), Saraçzade Medresesi (*Foto:25*) gibi yok olan yapıların fotoğrafları Yıldız Sarayı Albümlerinde bulunur.

4-Sonuç

Fotoğrafın tarihi belge olarak anıtların bizzat yerindeki gözlemi kadar önemli olduğu açıktır. Herhangi bir anıtın değişik zamanlarda çekilen fotoğrafları, anıtın geçirdiği onarımlarını da ortaya koyarak araştırmacılara yapının asli durumu hakkında bilgi verir. Sadece anıtların belgelenmesinde değil; tanıtm, geçmişi hatırlama, güvenlik ve toplumsal hafıza bakımından (Kent Belleği) fotoğraf değer taşır.¹¹

Türkiye fotoğraf tarihine baktığımız zaman Trabzon'da erken tarihlerde fotoğraflar çekildiği, stüdyolar açıldığını görüyoruz. Ayrıca şehirle ilgili çok sayıda kartpostal basılmış ve dağıtılmıştır. Bu kartpostallarda da az önce adlarını verdiğimiz Bizans dönemine¹² ve Türk dönemine¹³ ait anıtlar yer almaktadır.

Son yıllarda yayınlanan fotoğraf albümlerinde yer alan fotoğraflar Trabzon'un fotoğraf tarihi bakımından önemini ortaya koymaktadır. Bu albümlerde sadece kent görünümüleri ve anıtlar bulunmamaktadır. Kişiler, aileler, törenler, spor etkinlikleri gibi fotoğraflarda yayınlanmıştır. Bunlar:

1-Osman Nuri Kardeş, *Eski Fotoğraflarda Trabzon*, C: 1-2, İstanbul 2001.

2-Atilla Bölükbaşı, *Anılarda Trabzon*, Trabzon 2006.

¹¹ Klaus Tenfelde, "Tarihsel Belge Olarak Fotoğraf", *Toplumsal Tarih*, 2001.

¹² Selina Balance, "The Byzantine Churches of Trebizonde", *Anatolian Studies*, C: X, Ankara 1960, s.141-175.

¹³ Haşim Karpuz, *Trabzon*, Ankara 1990, s.43.

3-Yaşar Bedri Özdemir, *Trabzon Şehrengizi*, Trabzon, 2011.

4-M. Reşat Sümerkan (Haz.), *Fotoğraflarda Yaşayan Trabzon*, Ankara 2011.

Seyyahların ilk fotoğrafları, kartpostallar, Yıldız Sarayı Arşivi Fotoğrafları görüntü olarak değerlendirildiğinde şunları söyleyebiliriz:

Karadeniz'in kıyısında teraslar üzerine kurulmuş şehrin panoramik görünümüleri (denizden ve Boztepe'den) Trabzon'un güzel bir şehir olduğunu gösteriyor. Bu görüntüler kent dokusu hakkında (surlar, çarşı, Pazar, mahalleler, anıtlar) bakımından önemli bir Osmanlı şehri olduğunu ortaya koyuyor.

Tek kare yapılara ait fotoğraflarda ise yapıların o zaman ki cepheleri, örtü sistemleri, eklentileri, iç mekânları ve benzeri detayları hakkında bize bilgi sunmaktadır. Böylelikle hem yapıların mimarlık ve sanat tarihi değerlerini öğreniyoruz hem de geçirdikleri onarımları görüyoruz.

Fotoğrafhaneler bakımından ele alacak olursak Kakuli Kardeşler (K.E. Cacouli), Çolakyan Stüdyoları, Editörler-Yayıncılar Osman Nuri ve Kitabi Hamdi Beyler kartpostal ve fotoğraf serileri ile Trabzon'un fotoğrafik hafızasına önemli katkılar yaptılar. Cumhuriyet dönemindeki stüdyolar Trabzon anıtları konusunda önemli fotoğraflar çekmişlerdir. Şüphesiz bu alanda öncülüğü Kakuli Kardeşler yapmışlardır. Fotoğraf insanlığın yaptığı en büyük buluşlardan birisidir. Sadece anıtların fotoğraflanması yoluyla mimarlık ve sanat tarihine hizmet etmemiştir. Anılarımızın yaşatılmasında, haberleşmemizde, gündelik tarihin belgelenmesinde de yardım etmiştir ve yardımcıları sürmektedir.

KAYNAKLAR

- ANONİM, *Trabzon 1890-1920-Zigana 1997*, İstanbul 1977.
- BAL, Mehmet Akif, *Trabzonlu Ünlü Simalar*, İstanbul 2007.
- BALANCE, Selina, "The Byzantine Churches of Trebizonde", *Anatolian Studies*, C: X, Ankara 1960.
- EYİCE, Semavi, "Trabzon Yakınındaki Meryem Ana Manastırı", *Bellekten*, S: 118, Ankara 1966, s. 243-264.
- , Semavi, "Trabzon", *TTOKB*, S: 25/304, İstanbul 1970.
- GOLOĞLU, Mahmut, *Trabzon Tarihi*, Ankara 1975.
- KARPUZ, Haşim, *Eski Trabzon Fotoğraf Sergisi*, Trabzon 1983, (Sergi Broşürü).
- , Haşim, *Trabzon*, Ankara 1990.
- NEMLİOĞLU, Candan, *Görsel Belgelerde Trabzon*, İstanbul 2005.
- ÖZKAN, R., "Trabzon'da Kültürel Yaşamın Özellikleri, *Bir Tutkudur Trabzon*, İstanbul 1977, s. 308.

- SÜMERKAN, Mustafa Reşat, “Şehir Fotokartları ve Trabzon”, *Anılarda Trabzon*, Haz. Attila Bölükbaşı, İstanbul 2006, s. 19-22.
- , “Trabzon’da Fotoğrafçılık”, *Kıyı*, Y: 3, S: 28, Trabzon 1988, s.12-13.
- TENFELDE, K., “Tarihsel Belge Olarak Fotoğraf”, *Toplumsal Tarih*, İstanbul 2001.
- TEXİER, Charles, *Asia Mineure*, Paris 1862.
- URAZ, Murat, “Trabzon’da Kültür Hayatı”, *Hamsi*, TLYC Yayını, İstanbul 1957, s.17-20.
- YERASİMOS, Stefanos., “XIX. Yüzyılda Trabzon Rum Cemaati”, *Bir Tutkudur Trabzon*, İstanbul 1997, Yapı Kredi Yayını, s. 281-303.

EKLER

Foto 1: Dimitri Jermakov

Foto 2: Cazarides Fotoğrafhanesi

Foto 3: Cazarides Fotoğrafhanesi

Foto 4: K. E. Kakoyah

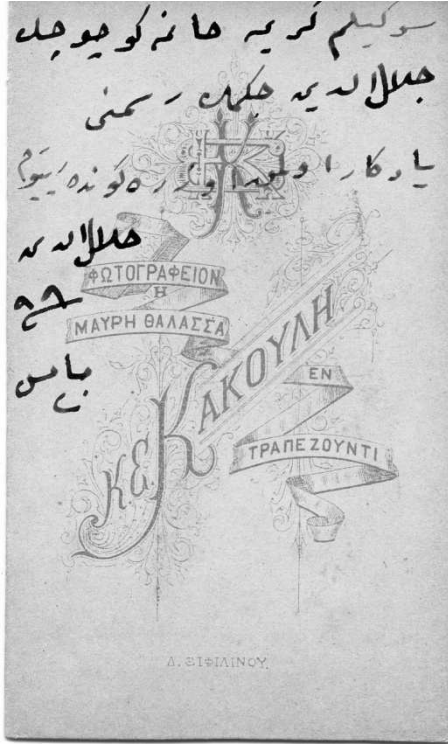

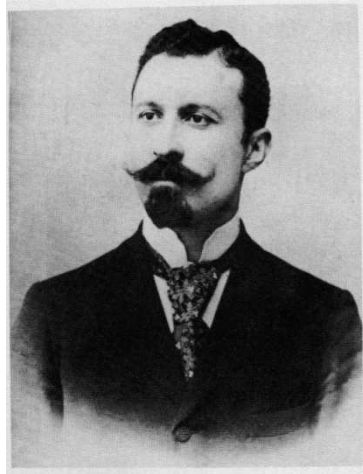
Foto 5: K. E. Kakoyah

Κυριάκος Κακούλης

Kakuli Biraderler'den Kiryakos Kakulis (Zontanes Mnimes'ten)

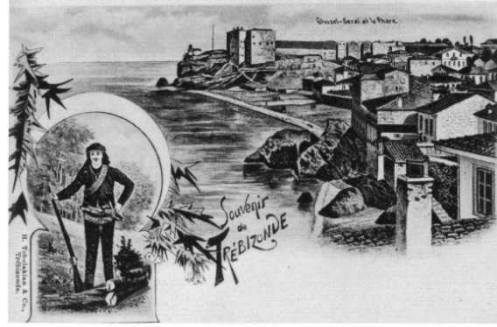
Foto 6: Kakulidi Kardeşler

Μιχάλης Κακούλης

Kakuli Biraderler'den Mihalis Kakulis (Zontanes Mnimes'ten)

Foto 7: Kakuli Kardeşler

Grand Hôtel de France
"Grand Hôtel" and the Lighthouse

Foto 8: Çolakyay Kartpostallarından
(Çolakyay Postcard)

Foto 9: Kitabî Hamdi Efendi

Foto 10: Trabzon Surları
(Fortress of Trabzon)

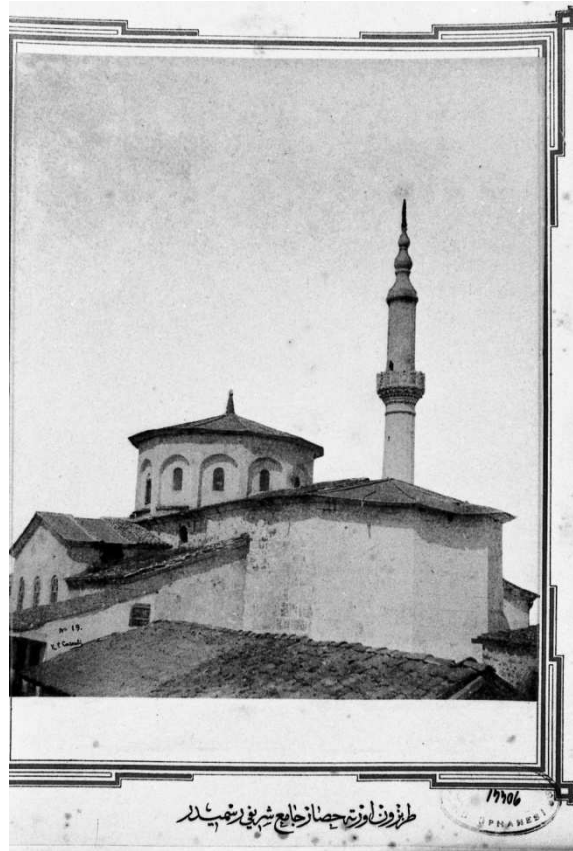

Foto 11: Fatih Camii (Panaghia Chrysokephalos)

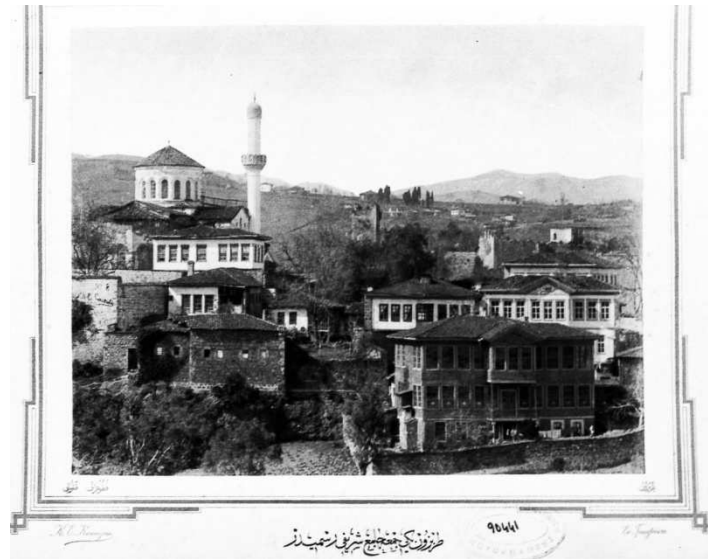

Foto 12: Yeni Cuma Camisi (St. Eugenios)

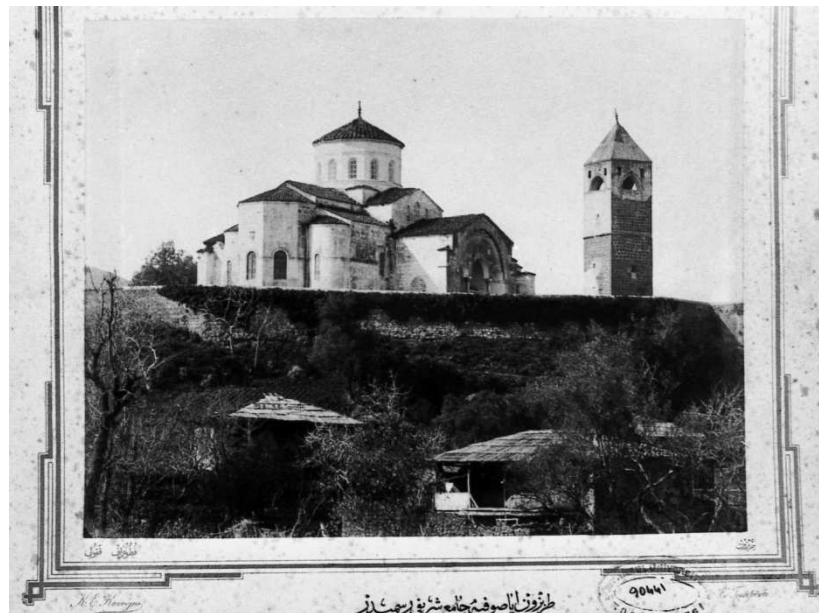

Foto 13: Ayasofya (St. Sophia):

Foto 14: Kudreddin Camisi (St. Philip) (Maşatlık)

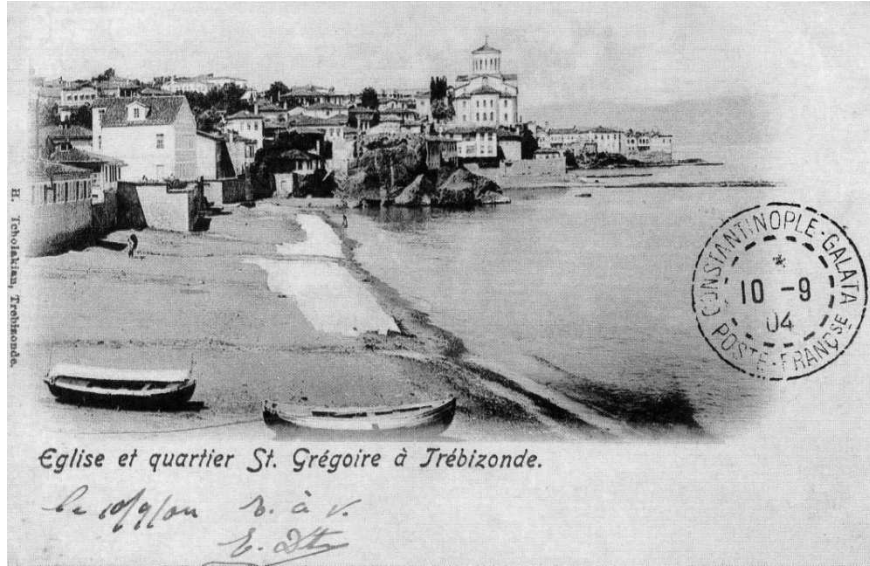

Foto 15: Aya Yorgi Kilisesi(St. Gregory)

Foto 16: Kızlar Manastırı (Theokaphastos)

Foto 17: Sümela Manastırı

Foto 18: Çömlekçi Mahallesi (Çömlekçi District)

Foto 19: Çömlekçi Mahallesi (Çömlekçi District)

Foto 20: Gülbahar Hatun Külliyesi (İmaret Complex)

Foto 21: İskenderpaşa Camii 1888

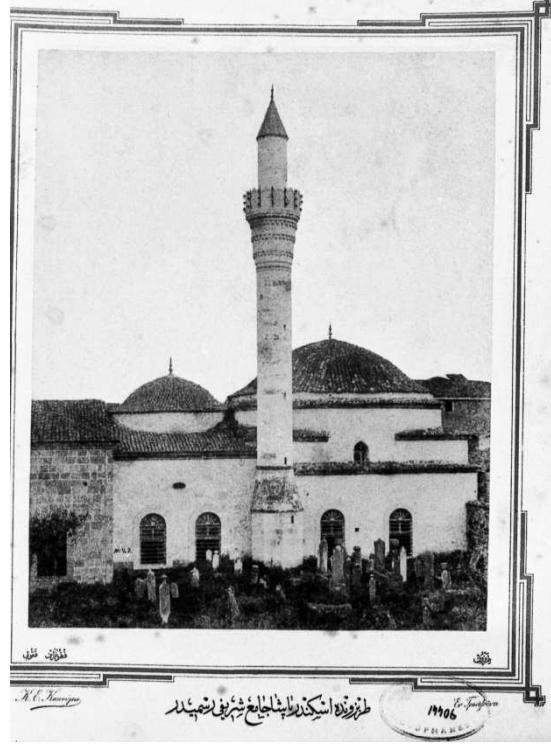

Foto 22: İskenderpaşa Camii 1888

Foto 23: Trabzon Limanı (Trabzon Port)

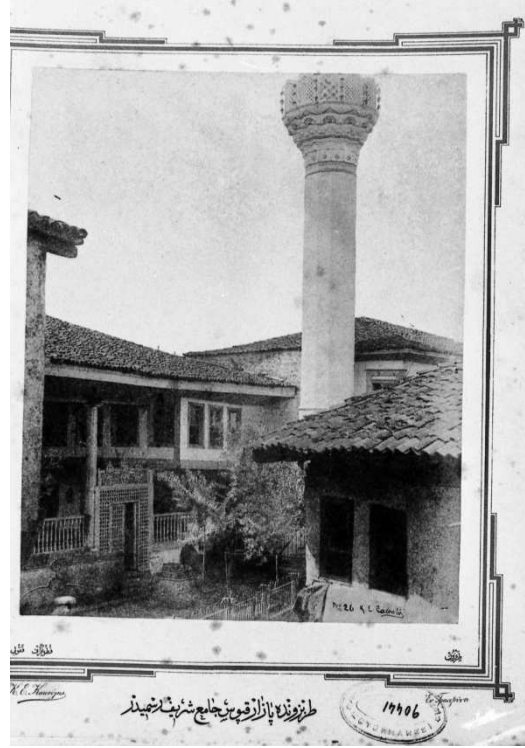

Foto 24: Pazarkapı Camii (Pazarkapı Mosque)

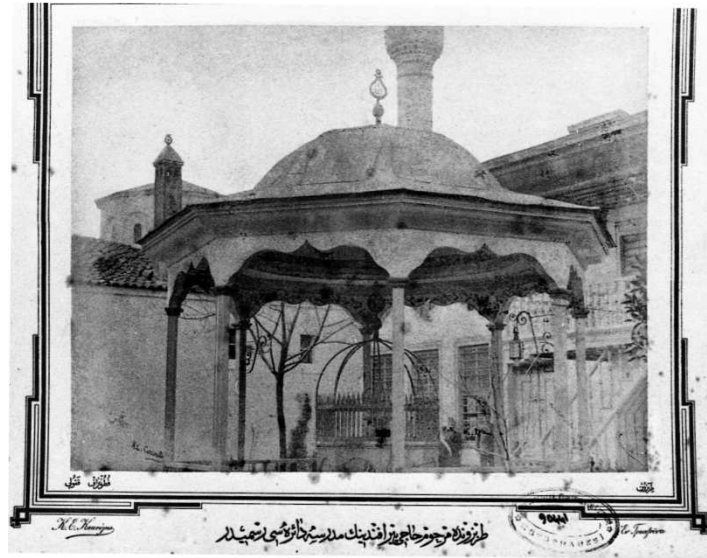

Foto 25: Saraçzade Medresesi